

Baptist House Amsterdam
 Studiedag 'Vurig verlangen'
 Openingscollege 1 september 2023

Extatische ervaringen en openbaringskennis bij de apostel Paulus

Henk Bakker

Paulus schreef aan een gemeente in de provincie Achaje, waar men strooide met opzienbarende geestelijke ervaringen het volgende: 'Ik word er wel toe gedwongen hoog van mezelf op te geven. Daarom zal ik, hoewel het geen enkel doel dient, het hebben over visioenen en openbaringen die de Heer schenkt. Ik ken een volgeling van Christus die veertien jaar geleden tot in de derde hemel werd weggevoerd – in zijn lichaam of buiten zijn lichaam, dat weet ik niet, dat weet God alleen. Maar ik weet dat deze man – in zijn lichaam of zonder zijn lichaam, dat weet ik niet, dat weet God alleen – werd weggevoerd tot in het paradijs en dat hij daar woorden hoorde die geen mens kan en mag uitspreken' (2 Korintiërs 12:1-4).¹

De apostel deed dit liever niet, jezelf afficheren en legitimeren door uitzonderlijke geestelijke ervaringen rond te strooien. Een paar zinnen verderop schrijft hij dan ook: 'Maar ik zie ervan af, want ik wil worden beoordeeld op grond van wat men van mij hoort en ziet, niet op grond van de uitzonderlijke openbaringen die ik heb gekregen. Om te verhinderen dat ik mezelf zou verheffen, werd mij een doorn in het vlees gestoken: ik word gekweld door een engel van Satan' (2 Korintiërs 12:6-7).

Dit neemt niet weg dat hij deze intense epifanieën met een bedoeling meemaakte, of beter gezegd, het had een bedoeling dat deze aan hem gebeurden. Zijn ommekeer tot Jezus begon met het zien en horen van een licht, een beeld, en een stem. Aan dezelfde gemeente schreef hij in een eerdere brief 'Ben ik niet vrij? Ben ik geen apostel? Heb ik niet Jezus, onze Heer, gezien?' (1 Korintiërs 9:1). Lukas deed verslag van deze gebeurtenis in het boek Handelingen. Hij laste er drie korte versies van in, die grotendeels met elkaar overeenkomen. In alle drie had Paulus, toen nog *Shaûl* genoemd, een ontmoeting met Jezus, die zich aan hem bekend maakte als de opgestane Heer. Martin Hengel en Anna Maria Schwemer nemen dit moment als het historische keerpunt van de apostel, en duiden het moment als het begin van zijn optreden als charismatisch leider.² Denk bij charismatisch niet aan het begrip 'charismatisch' in onze tijd, in de zin

¹ Zie voor fysieke wegvoeringen door God bijv. Elia in 1 Koningen 18:46, en Filippus in Handelingen 8:39-40.

² Martin Hengel en Anna Maria Schwemer, *Paul Between Damascus and Antioch: The Unknown Years* (London: SCM Press, 1997) 38 'There are no reasonable grounds for rejecting this as "legendary". That according to Paul this "seeing of the Kyrios" is a special vision of Christ can hardly be doubted'.

van tot de verbeelding sprekend, wervend, getalenteerd en vooroplopend met het uitoefenen van de gave van de Geest. Charismatisch bij Paulus moet je lezen in de zin van apocalyptisch, want in die traditie leefde hij en dacht hij. Ik kom daar straks over te spreken, maar het apocalyptische, het eschatologische element, komt al naar voren in het roepingsvisioen.³

Onderweg naar Damascus werd Saulus plotseling door een licht uit de hemel omstraald. Hij viel op de grond en hoorde een stem zeggen: ‘Saul, Saul, waarom vervolg je Mij?’ Toen hij de vraag stelde: ‘Wie bent U, Heer?’, antwoordde de stem met: ‘Ik ben Jezus, die jij vervolgt (Handeling 9:3-5). In de getuigenissen van Paulus bovenaan de tempeltrappen bij de kazerne, geflankeerd door een tribuun, en later voor procurator Festus, koning Agrippa, zijn vrouw Bernice, met enkele legeraanvoerders en voornamen inwoners van de stad Caesarea was dit getuigenis niet anders, en ging het om het zien van de verhoogde Jezus (Handelingen 22:6-8; 26:13-15). De Jezus die hij aanvankelijk vervolgde, bleek de Heer van hemel en aarde te zijn, die de wereld aanstonds zou oordelen. De grote paradigmaverschuiving in Saulus’ denken is deze, dat Jezus Heer is, *Ièsous Kurios*, of zoals hij het later aan diezelfde christenen te Korinte in Achaje zou schrijven: ‘niemand kan zeggen: “Jezus is de Heer [*Kurios Ièsous*],” behalve door toedoen van de heilige Geest’ (1 Korintiërs 12:3).

Het bleef voor Paulus niet bij deze eenmalige ontmoeting met de Here Jezus. De ommekeer bij de eerste ontmoeting werd het begin van een reeks die voor Paulus aantoonde dat een volstrekt nieuw tijd was aangebroken, de eindtijd, het eschaton.

In zijn eerste getuigenis, een bron waar Lukas de hand op wist te leggen, zegt Paulus dat Ananias door gebed en handoplegging de blindheid bij hem wegnam, waarbij Ananias ook profetische woorden over Paulus bediening sprak: De God van onze voorouders heeft jou uitgekozen om zijn wil te leren kennen, om de rechtvaardige te zien en Hem te horen spreken, want je zult zijn getuige zijn en aan alle mensen verkondigen wat je gezien en gehoord hebt’ (Handelingen 22:14-15). En let nu op bij het verder lezen, want dan voegt Paulus het volgende toe: ‘Later, toen ik terug was in Jeruzalem en in de tempel aan het bidden was, werd ik opeens gegrepen door een visioen. Ik zag de Heer, die tegen me zei: “Haast je en vertrek meteen uit Jeruzalem, want ze zullen van jou geen getuigenis over Mij aanvaarden”’ (22:17-18).

In Paulus’ tweede getuigenis bij Lukas in Handelingen wordt dit apocalyptische element bevestigd. Daar voegt de Heer in het roepingsvisioen de woorden toe: ‘Maar kom nu overeind, sta op, want Ik ben aan je verschenen om je aan te stellen als mijn dienaar, opdat je bekend zult maken dat je Mij hebt gezien en zult getuigen van alles wat Ik je nog zal laten zien’ (Handelingen

---

³ Met apocalyptisch bedoel ik de verwachting dat God weldra van bóven, vanuit een geopende hemel, ingrijpt.

26:16).⁴ Het futurum hier heeft repetitieve betekenis, en impliceert dat dit nog maar het begin was van wat de jonge christenheid zou meemaken door de dienst van Paulus.

Zoals aangegeven kwam Paulus in zijn brieven regelmatig terug op de geestvervoeringen en openbaringen die hij ontving. Ze lopen allemaal weg uit het originele roepingsvisioen. In de meest heftige tijd die hij doormaakte, zo schrijft Tom Wright in zijn boek *Paulus. Een biografie* (2018), waarbij Paulus door ondragelijke dieptepunten en aanvechtingen ging, schreef hij aan de kerk waarmee hij de meeste kwesties had over het ‘gezicht’ van Jezus. Dáár lag zijn houvast, en ook zijn gelijk, en nergens anders.

‘Wij verkondigen niet onszelf, wij verkondigen dat Jezus Christus de Heer is [*Christon Ièsoun Kurion*] en dat wij omwille van Hem uw dienaren zijn. Want de God die heeft gezegd: “Uit de duisternis zal licht schijnen,” heeft in ons hart het licht doen schijnen om ons te verlichten met de kennis van zijn luister, die afstraalt van het gezicht van Jezus Christus [*en prosōpōi Christou*].’ (2 Korintiërs 4:5-6).

Terecht zien sommigen deze bewering niet als een algemene opmerking van Paulus, maar als een biografische, om precies te zijn een autobiografische. Zo had hij het ervaren, gezien, en geleerd. Alles bij Paulus moet christologisch gezien en geplaatst worden. Het *Kurios Ièsous* motief is een hermeneutisch paradigma, een interpretament dat heel zijn doen en denken doordrenkt.

Afgeleid hiervan deelt de apostel regelmatig ‘geheimenissen’ in zijn brieven mede (*mustèria*). In de vroegste christelijke tekst die we hebben, namelijk 1 Thessalonicenzen, schrijft Paulus: ‘Wij zeggen u met een woord van de Heer: wij (...) zullen de doden in geen geval voorgaan. Wanneer (...) de bazuin van God weerklinkt, zal de Heer zelf uit de hemel neerdalen. Dan zullen eerst de doden die Christus toebehoren opstaan, en daarna zullen wij, die nog in leven zijn, samen met hen op de wolken worden weggevoerd en gaan we in de lucht de Heer tegemoet’ (1 Thessalonicenzen 4:15-17). Deze onthulling komt overeen met die aan de Korintiërs: ‘Ik zal u een geheim onthullen: wij zullen niet allemaal eerst sterven – toch zullen wij allemaal veranderd worden, in een ondeelbaar ogenblik, wanneer de bazuin het einde inluidt.’

Net als in de Qumrangemeenschap, die ook sterk apocalyptisch georiënteerd was, zijn ook Paulus’ openbaringen van geheimenissen voornamelijk eschatologisch gericht. Ze gaan over de laatste dingen voordat

---

⁴ Zie de overeenkomst met het ‘covenant’ van Gainsborough: ‘I covenant with God and with one another, to walk in His ways, made known or to be made known unto us, according to our best endeavors, whatsoever it shall cost us, the Lord assisting us.’

Gods definitieve oordeel over de wereld komt.⁵ Dat is ook zo in de Romeinenbrief, waar Paulus een geheim over de verharding en redding van Israël onthult.⁶

Paulus simpelweg een apocalypticus noemen volstaat niet, denk ik. Hij was christologisch apocalypticus, en dat maakt een groot verschil. Dat maakt hem immers niet tot een fantast, een speculatief denker, iemand die dobbelt met God, mens en wereld. Recent Paulusonderzoek verankert de apostel stevig in de traditie waarin hij was opgevoed en opgeleid, en dat was de Farizeïsche richting.⁷ Het lijkt wel zeker dat hij na de epifanische ontmoeting met Jezus de bronnen en overleveringen waar hij mee vertrouwd was opnieuw doordacht. Dit deed hij in de jaren direct volgend op zijn ommekeer. Naar eigen zeggen ontwikkelde hij zijn gedachten over het evangelie onafhankelijk van de geestelijke leiders in Jeruzalem. Hij claimde een eigenstandig apostel te zijn, en schrijft daarom aan de Galaten: ‘Ik verzeker u, broeders en zusters, dat het evangelie dat ik u verkondigd heb geen zaak van mensen is; ik heb het dan ook niet van een mens ontvangen of geleerd, nee, Jezus Christus is mij geopenbaard.’ (Galaten 1:11-12). Pa na verloop van veertien jaren ging hij naar Jeruzalem om het evangelie zoals hij het verkondigde aan de andere apostelen voor te leggen (Galaten 2:1). In de tussenjaren verbleef hij in Arabië, Syrië, en Cilicië, en was hij maar korte tijd in Jeruzalem geweest.

Natuurlijk sprak hij in die jaren andere christenen, en werden hem christelijke overleveringen doorgegeven, maar Paulus verwerkte deze als onafhankelijk en eigenstandig denker, en viel daarbij voortdurend terug op de Joodse fundamenten die hij kende en waar hij vertrouwd mee was. Veel onderzoek is dan ook gedaan naar het hoe en het wat van zijn Joodse achtergrond, de christelijke overleveringen die hem eerder doorgegeven en ter beschikking werden gesteld, en zijn eigen inzichten op grond van het *Kurios Iêsous* interpretament. Bijvoorbeeld, hoe vloeiden deze ineen met betrekking tot het lijden van de messias, de opstandingsgedachte, de viering van het avondmaal, en de verwachting van Jezus' wederkomst?⁸

Overigens, Paulus had in het licht van het eschaton, Jezus' wederkomst en de vergankelijkheid van de wereld, ook morele overtuigingen waarbij hij minstens twee categorieën adviezen lijkt de onderscheiden: voorschriften die

---

⁵ Zie ook 1 Thessalonicenzen 1:10. De tekst is vrijwel zeker een fragment uit een vroege christelijke belijdenis. De aankondiging van het komende oordeel bij de wederkomst van Jezus hoort bij het evangelie zoals de vroege christenen het verkondigden en geloofden.

⁶ Romeinen 11:25-26, ‘Er is, broeders en zusters, een goddelijk geheim dat ik u niet wil onthouden (...) Een deel van Israël is onbuigzaam geworden, en dat blijft zo totdat de andere volken voltallig zijn toegetreten. Dan zal heel Israël worden gered’.

⁷ Bijv. Johan Christiaan Beker, James Dunn, Tom Wright, en Paula Fredriksen.

⁸ Denk aan 1 Korintiërs 11:23 en 15:3-5. ‘Want wat ik heb ontvangen en aan u heb doorgegeven, gaat terug op de Heer zelf (...) Het belangrijkste dat ik u heb doorgegeven, heb ik op mijn beurt ook weer ontvangen: dat Christus voor onze zonden is gestorven, zoals in de Schriften staat, dat Hij is begraven, dat Hij op de derde dag is opgewekt, zoals in de Schriften staat, en dat Hij is verschenen aan Kefas en vervolgens aan de twaalf.’

direct van de Heer komen, en voorschriften die indirect van de Heer komen: ‘Degenen die getrouwd zijn geef ik, nee, niet ik – de Heer geeft hun het volgende gebod (...) Verder geef ik zelf nog – niet de Heer – het volgende voorschrift (...) Wat de ongehuwden betreft heb ik geen voorschrift van de Heer, dus ik geef mijn eigen mening, als iemand die door de barmhartigheid van de Heer betrouwbaar is.’⁹ Ook als enkele christenen te Thessalonika het werk neerlegden, omdat de *parousia* zich volgens hen aan het voltrekken was, sprak Paulus hen tegen ‘op gezag van de Heer Jezus Christus’. Ieder moest zijn eigen brood verdienen, want wie niet werkte, zou ook niet eten.¹⁰

Afgeleid van Christus, kwam de apostel dus ook met morele instructies die hij aan de gemeenten doorgaf. Zo ging het ook met zijn onderwijs over plaats van christenen uit de heidenen in de gemeente van Christus, hét punt van discussie in zijn dagen, en waar de heidenen zich wel en niet aan hadden te houden. Wat hij erover schreef en onderwees was allemaal zo nieuw, zo eenmalig, met het oog op het eschaton, dat de openbaringskennis die hij doorgaf niet alleen kon berusten op de christelijke overlevering, maar ook op zijn leven met Christus, en wat de Heer hem in de omgang met de oude Joodse Schriften duidelijk maakte. Paulus had de gave om ‘de rechtvaardige te zien en te horen spreken’, zoals Ananias aangaf, en deze omgangskennis, grotendeels ook ervaringskennis, was voor Paulus duidelijk een openbaringscategorie. Openbaringskennis was epistemologisch gezien geen bijkomstigheids, bóvenop een christelijke systematische theologie die eronder zou hebben gelegen. Openbaringskennis ontleend aan de omgang met Christus, zijn Woord en presentie, met andere woorden kennis ‘die afstraalt van het gezicht van Jezus Christus’, was voor Paulus de basis van alles wat door christenen aan theologie en instructie werd voortgebracht.

Paulus’ Damascuservaring was het begin van een leven als apostel en christologisch apocalypticus. Voor zijn ommekeer dacht Paulus waarschijnlijk al apocalyptisch. Hij was immers Farizeeër. Maar daar kwam Jezus Christus bij, de omgang met de levende Heer, de levende traditie, Joods en christelijk, en met de spirituele én fysieke vervoering die daar voor Paulus deel van uit maakten. Nogmaals, dit laatste was voor Paulus epistemologisch geen kers op de taart, maar was de basis van zijn denken.

Deze constatering wordt bevestigd door het onderzoek van Colleen Shantz naar de neurobiologische staat van Paulus’ geestvervoeringen. Zij stelt dat ‘altered states of consciousness’ (ASC) wijzen op extatische ervaringen die allesomvattend waren. Ze waren dan ook niet incidenteel, maar kenmerkten Paulus’ optreden in beslotenheid en in het openbaar: ‘Paul’s ecstasy is part of his

---

⁹ Men had om instructie gevraagd, zie 1 Korintiërs 7:1, 10, 12, 25.

¹⁰ 2 Thessalonicenzen 3:12, 10.

public persona'.¹¹ Een leven 'in Christus' impliceerde voor Paulus dat hij regelmatig buiten zichzelf was en letterlijk en figuurlijk met Christus verkeerde. Zo'n wegvoering, geestelijk en/of lichamelijk, was een extatische gebeurtenis, een totaalervaring die aan iedere vorm van zelfsturing of zelfbepaling voorbijging. Men werd 'gegrepen door een visioen' (zo vertaalt NBV'21 Handelingen 22:17; 10:10 en 11:5), dus dit gebeurde aan de christen, net zoals het doorstaan van ontberingen en vervolgingen. Er waren momenten van lijden én momenten van zielsverrukking, waarbij de hemel zich opende en de christen (binnen of buiten het lichaam) kon worden gegrepen en weggevoerd.

Voor Shantz biedt deze empirische benadering van Paulus een betere verklaring voor de apocalyptische oriëntatie in zijn brieven dan tot zover in de 'Paulusforschung' was gegeven. Haar richtvraag is niet 'wat zeggen de teksten over de openbaringen die hij kreeg?', maar: 'welke ervaringen van Paulus leidden tot zulke teksten?', waarbij de teksten slechts een fractie van zijn beleving aangaven. Om Paulus als apocalypticus recht te doen, neemt Shantz de extatische ervaring zelf als hermeneutisch ijkpunt.¹²

Tot zover deze beknopte (en beperkte) bespreking van de apocalypticus Paulus. En nu de vraag wat wij ermee kunnen in het kader van deze studiedag 'Vurig verlangen'. Ik wil drie punten aandragen, een waarschuwing, en twee beddingen waarbinnen het vurig verlangen wat mij betreft gestalte kan krijgen, en dient te blijven stromen.

- (1) De waarschuwing heeft te maken met de eenmaligheid van Paulus' tijd, de geschiedenis van de vroege christenen, die in het zicht van het oordeel en het eschaton leefden. Wat Paulus beleefde en leerde is niet meer na te doen, en kan ook niet herhaald worden. Daarom is het ook niet eenvoudig om vanuit zijn brieven instructie voor nu te vinden die recht doet aan de exegese, de hermeneuse, en de verschillende tijden. De eenmaligheid van toen kan niet zomaar naar nu worden overgezet zonder de schijn van meermaligheid op te roepen ('wij willen Paulus' tijd leven, doen herleven', 'dit is de tijd van Paulus ..'). Daar moet je goed over nadenken.
- (2) De eerste bedding is: ervaring was voor Paulus een openbaringscategorie, maar dan wel kritisch gecontroleerd door gezaghebbende tradities waar hij gebruik van maakte en op terugviel. Wij verlangen vurig naar vernieuwing, verandering, verdieping, maar neem dan ook de studie van je tradities daarin mee, anders ga je gemakkelijk uit de pas lopen. Paulus kon flink uithalen naar traditieloze zwevers ('freischwebende Intelligenz') die op grond van hun openbaringen het recht aan hun kant dachten te

---

¹¹ Colleen Shantz, *Paul in Ecstasy; The Neurobiology of the Apostle's Life and Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009) 142-143.

¹² Shantz trekt hiermee de lijn door die in 1911 door Adolf Deissmann was ingezet (vóór Albert Schweitzer, *Die Mystik des Apostels Paulus*, 1930).

hebben, en die meenden los te moeten komen van de Joodse boeken, de Joodse geschiedenis, en andere gezaghebbende bronnen. Laat je daardoor corrigeren.

- (3) Tenslotte de tweede bedding: openbaringskennis begint voor Paulus altijd christologisch, en om die reden is zij theologisch van aard. Met name Wright betoogt dit telkens in zijn werk. Heb het over Christus, en van daaruit over ervaringen, ja ook extatische ervaringen. De omgang met hem, christus-gecentreerde spiritualiteit, is de kern van verlangen naar geloofsvernieuwing. Vernieuwing is afgeleid van hem, en leidt dan ook naar hem toe, en kan alleen van daaruit één verhaal vormen met andere geloofswaarheden, zoals gerelateerd aan heil en vergeving, aan gemeente zijn en verwachting. Vernieuwing is nooit niet-theologisch, en daarom nooit niet-christologisch. Waar dit toch het geval is, gaan openbaring en vernieuwing niet over wat Paulus bedoeld heeft.